

CHET TILIDA YOZMA NUTQ KO'NIKMASINI BAHOLASHDA

KOGEZIYA VA KOGERENTLIKNING AHAMIYATI

© 2025-yil * Tangriyeva L.N.

Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi

Bilim va malakalarni baholash agentligi, 10084, Toshkent sh., Bog'ishamol k., 12

Qisqacha mazmuni: Mazkur maqolada kogeziya (bog'lanish) va kogerentlik (mantiqiylik, bir butun bo'lib turish) kategoriyalarining chet tilida yozma nutq ko'nikmalarini baholashdagi o'rni tahlil qilinadi. Kogeziya matnda grammatik va leksik bog'lanish vositalari orqali fikrlarni uzviy ravishda birlashtirishni ta'minlasa, kogerentlik yozuvning umumiyligini mazmun va mantiqiy tuzilishini anglatadi. Ushbu ikki omil baholovchining matnni oson qabul qilishi va muallifning maqsadini to'g'ri tushunishga xizmat qiladi. Tadqiqotda chet tilida yozma nutq ko'nikmasini baholashda kogeziya va kogerentlikning o'zaro bog'liqligi, ularning baholash mezonlarida tutgan o'rni hamda samarali yozuv ko'nikmasini shakllantirishdagi ahamiyati yoritiladi.

Kalit so'zlar: kogeziya, kogerentlik, yozma nutq, matn, baholash mezonlari

Yozma nutq – til o'rganishda asosiy ko'nikmalardan biri bo'lib, undan foydalanish qobiliyati o'quvchining umumiyligini darajasini belgilovchi muhim omildir. Chet tilini o'rganuvchilar yozma nutqni rivojlantirishda izchillik va mantiqiylikni namoyon eta olishlari zarur. Shuningdek, xalqaro til imtihonlari (DELF, DALF, TCF, CEFR, IELTS) da ham yozma nutq ko'nikmasiga oid baholash mezonlarida kogeziya va kogerentlik (cohesion and coherence) ko'rsatkichlari muhim o'rinni tutadi. Ammo yozma ishlarni baholovchilar orasida kogeziya va kogerentlik tushunchalari qanday farqlanishi hamda yozish ko'nikmalarini baholashda ularning ta'siri haqida tushuncha har doim ham aniq emas. Shuning uchun maqolamizda kogeziya va kogerentlik fenomenlarini tahlil qilib, ularning chet tilida yozma nutqni baholashdagi ahmiyatini aniqlashga harakat qildik.

“Kogeziya” atamasi (lotincha *cohaesum* – bog‘lanish) matnda so‘zlar va gaplar o‘rtasida lisoniy jihatidan izchillik va bir-biriga bog‘lanishni anglatadi. Kogeziya tilshunoslikda kichik birlklarni, masalan, gap va uning qismlarini lingvistik vositalar bilan bir-biriga bog‘laydigan grammatik va leksik aloqalar to‘plami sifatida tushuniladi. G. Galperin kogeziya nima ekanini quyidagicha ta’riflaydi: “*kogeziya – bu matn parchalarini uzluksiz bog‘lovchi, ularning mazmuni va voqealar zanjirini mantiqan uzviyligini ta’minlaydigan alohida bog‘lovchi aloqalar turi*”. Uning fikricha, yozma matn o‘ziga xos grammatik kategoriyalarga bo‘linib, biror manzil nuqtasi yo‘qligi sababli aynan mazkur kogeziya vositalariga tayanadi. M. Halliday esa kogeyiyani “*har qanday matnda uchraydigan, matnni matn bo‘lishidan ajratib turuvchi va yirik mazmun bo‘laklari o‘rtasida o‘zaro bog‘liqlikni aniqlash vositasi bo‘lgan izchillik*” deb tushuntiradi [1]. Hallidayga ko‘ra, kogeziya matn mazmunining qanday ekanini emas, balki “*matn semantik jihatdan bir butunlik tashkil etganini*” ko‘rsatadi [3].

“Kogerentlik” – matnning semantik yoki mantiqiy jihatdan bog‘liq, mazmunan muvofiq bo‘lishini anglatuvchi atama. Kogerent matn – o‘quvchi/tinglovchi nuqtayi nazarida izchil fikrlar zanjiri, hech qanday mantiqiy qarama-qarshiliklarsiz tushunarli bo‘lib keladigan axborot ketma-ketligidir. Fransuz tilida M.Charolles kogerentlikni “*qarama-qarshiliksiz o‘zaro mos tushuvchi g‘oyalar aloqasi*” deb belgilaydi, uning fikricha kogerentlik matnning global semantik mazmuniga tegishli bo‘lib, matn umumiyligi mazmunini tashkil etuvchi elementlarning bir-biri bilan mantiqan bog‘langanligini ta’kidlaydi. Kogeziya til jihatlariga ko‘proq taalluqli bo‘lsa, kogerentlik matn kontenti va uning real dunyo bilan muloqotiga bog‘liqdir. Masalan, L. Charolles kogerent matn yaratish uchun to‘rtta qoidaga rioya qilish kerakligini ko‘rsatadi: takrorlash orqali mavzuni davom ettirish, mavzuni rivojlantirish (progressiya), qarama-qarshilikdan saqlanish va mantiqiy aloqalarni ta’minalash. Jumladan, kogerent matnda voqealar va g‘oyalar orasida uyg‘unlik bo‘lishi shart; agar biror fikr boshqa ma’lumot bilan ziddiyatga kelsa yoki kontekstga to‘g‘ri kelmasa, matn kogerent bo‘lmaydi [4].

Matnning bog‘liqligi (connectivity) kategoriyasi bo‘yicha ko‘plab olimlar kogeziya va kogerentlikni bирgalikda ko‘rib chiqishadi. F.U. Jabbarova fikricha, matnning asosiy kategoriyasiga “*bog‘liqlik*” kirib, uning tarkibida kogeziya va kogerentlik tushunchalari farqlanadi [2]. Boshqacha aytganda, kogeziya matn elementlarini lingvistik jihatdan bog‘lab, til darajasidagi uzviylikni ta’minlasa, kogerentlik esa mazmunan butun va mantiqan izchil bo‘lishni ifodalaydi. Shunday ekan, kogeziya va kogerentlik bir-birini to‘ldiruvchi tushunchalar bo‘lib, matnni yaxlit, izchil idrok etish uchun har ikkala jihat muhim hisoblanadi.

Yozma nutqni baholash jarayonida kogeziya va kogerentlik ko‘pincha mustaqil mezonlar sifatida baholanadi. Jumladan, tillar bo‘yicha umumiyl Yevropa baholash tizimi (CEFR) va xalqaro tilda imtihon tizimlari (masalan, IELTS, DELF, DALF, TCF) o‘z baholash mezonlarida aynan **cohesion and coherence** (kogeziya va kogerentlik) ni alohida ta’kidlaydi. Masalan, CEFR baland darajalar (C1–C2) uchun matnni “*mantiqan uzviy va bog‘liq*” yaratish, turli bog‘lovchi vositalardan keng foydalanish qobiliyatiga alohida urg‘u beradi. C2 darajasida quyidagi talab mavjud: “*U (imtihon topshiruvchi) turli tuzilma va bog‘lanish vositalaridan samarali foydalanib, ko‘p bosqichli, mantiqan bog‘liq hamda izchil matn yarata oladi*”. Bu shuni anglatadiki, til o‘rganuvchi murakkab matn tuzishda ham asosiy fikrlarni izchil davom ettirishi, kerakli bog‘lovchi so‘zlar va aloqalarni to‘g‘ri ishlatsishi lozim.

Chet tilida yozma nutqni baholashda kogeziya va kogerentlikning ahamiyatini tasdiqlovchi yana bir dalil — bu fransuz tilini baholovchi xalqaro imtihonlar (DELF, DALF va TCF) mezonlarida ushbu kategoriyalarning alohida ko‘rinishidir. DELF imtihonining barcha darajalarida “Cohérence et cohésion” mezoni mavjud bo‘lib, matnning umumiyl mantiqiyligi, paragraflararo bog‘lanish va bog‘lovchi vositalarning o‘rinli qo‘llanilishi baholanadi. Masalan, DELF B2 mezonida matndan “texte fluide et cohérent”, ya’ni izchil va mantiqiy bo‘lishi talab qilinadi. DALF C1–C2 darajalarida esa bu ko‘rsatkich yanada qat’iylashib, nomzodning murakkab sintaktik tuzilmalar va turli konnektorlar yordamida yuqori darajadagi bog‘lanish yaratishi talab qilinadi [5]. TCF imtihonining yozma

baholash qismida esa “cohérence et cohésion, développement thématique” kabi mezonlar bevosita keltirilgan bo‘lib, matnning mazmuniy yaxlitligi hamda grammatik-leksik bog‘lanishlar asosiy baholovchi komponent sifatida belgilanadi [6]. Bu esa kogeziya va kogerentlikni xalqaro miqyosda ham markaziy baholash mezoni sifatida qabul qilinishini ko‘rsatadi.

Tilshunoslikka oid adabiyotlarda ko‘pchilik tadqiqotchilar kogeziya va kogerentlikni tegishli, ammo muhim farqi bor ikki tushuncha deb qarashadi. Qisqacha qilib aytganda, **kogeziya** asosan tilshunoslik nuqtayi nazaridan qaralganda lokal strukturani, grammatik va leksik vositalarni o‘z ichiga oladi. U gap ichida va gaplar orasida so‘zlar o‘rtasidagi grammatik mosliklarni ta’minlaydi. Masalan, olmoshlar yoki artikllarning shaxs va narsa-buyumga mos tushishi yoki bog‘lovchi so‘zlar yordamida gaplar izchilligini ta’minlash kogeziya uchun xos xususiyatdir. **Kogerentlik** esa matn mazmunining mantiqiy butunligini ifodalaydi. Agar til jihatdan to‘g‘ri yaratilgan matn o‘z mazmuni bo‘yicha ma’lum bir asosiy fikrga xizmat qilmasa, u holda kogerentlik haqida gap bo‘lishi mumkin emas. Shuning uchun, kogeziya matnni to‘g‘ri tuzishda yordam beruvchi vosita bo‘lsa, kogerentlik esa matnning tushunarligi va o‘quvchiga yetkazilayotgan xabar mantiqiyligi mezonidir.

Misol uchun, matnda “*Otabek otning boshini masjid tomonga burdi*” degan gapni olaylik. Agar ushbu gapdagi eganing o‘rniga undan keyingi gapda “U” kishilik olmoshi o‘rniga “*Ular*” olmoshini ishlatsak, bu kogeziya buzilishi hisoblanadi. Agar matnning keyingi qismi birinchi qismda gapirilgan mavzudan qochsa yoki boshqa mavzu haqida bo‘lib qolsa, u holda matn kogerentlikdan mahrum bo‘ladi. Ammo agar baholovchi tuzilgan matnga faqat grammatik xatolarga qarab baho bersa va uning mantiqan izchil ham ekanini e’tiborga olmasa, yozma ko‘nikma bahosining haqiqiy qiymatini bermay qolishi mumkin. Shuning uchun, matn lingvistikasi doirada kogeziya va kogerentlik birgalikda tahlil qilinadi. Tadqiqotchilar ko‘pincha ikkilasini birgalikda — “**bog‘liqlik**” sarlavhasi ostida ko‘rib, ularni ichki va tashqi (formaviy va mazmuniy) ifodalar sifatida qaraydi. Bu nuqtayi nazaridan qaraganda, matn yaxlitligi, ya’ni kogerentlik yuqori bo‘lishi

uchun, albatta, kogeziya vositalari (bog‘lovchilar, referentli takrorlar va h.k.) maqsadga muvofiq ishlatalishi lozim. Shu bilan birga, kogeziya vositalari mavjud bo‘lsa-da, agar fikrlar mantig‘i chalkash bo‘lsa, kogerentlik shakllanmaydi. Shunday qilib, kogeziya va kogerentlik o‘rtasidagi bog‘liqlikni tushunish, ularni hamkorlikda rivojlantirish orqali yozma nutq ishonchli va oqilona baholanishi mumkin.

THE IMPORTANCE OF COHESION AND COHERENCE IN ASSESSING WRITING SKILLS IN A FOREIGN LANGUAGE

© 2025 * *Tangriyeva L.N.*

Abstract: This article analyzes the role of the categories of cohesion (linking) and coherence (logical organization and overall unity) in assessing writing skills in a foreign language. Cohesion ensures the smooth connection of ideas within a text through grammatical and lexical linking devices, while coherence refers to the overall meaning and logical structure of the written discourse. These two factors help evaluators comprehend the text more easily and accurately interpret the author’s intention. The study highlights the interrelation between cohesion and coherence, their place within assessment criteria for foreign-language writing, and their significance in the development of effective writing skills.

Keywords: cohesion, coherence, writing skills, text, assessment criteria

Adabiyotlar

1. Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического исследования. М., 1981.
2. Жаббарова Ф.У. (2011). Категории текста. *Вестник Башкирского университета*, Том 16, № 3, 2011.
3. Halliday M. A. K., Hasan R. Cohesion in English. London, 1976.
4. Charolles M. *Introduction aux problèmes de la cohérence des textes : Approche théorique et étude des pratiques pédagogiques*. Langue française, № 38, 1978.

5. CEFR. Common European Framework of Reference for Languages.
[6] French-Exam.com. *How to Prepare for the DELF B2 Production Écrite: A Step-by-Step Guide.* (“Coherence means ... Cohesion is ...”), 2025.
6. Wu, KJ. *An Evidence-based Review of Test de Connaissance du Français ...* International Journal of Language Testing, 13(2). (“the performance of ... is assessed ... coherence and cohesion ...”), 2023.